

JORDI SERRA, RAMON CASADEMUNT

ESTAT DE LA QÜESTIÓ SOBRE LES VIES ROMANES AL PLA DE BARCELONA

1. Investigació de les vies romanes

S'ha dit moltes vegades que les obres romanes que més han perdurat han estat les vies que creuaven l'Imperi en totes direccions, comunicant els més insignificants nuclis de població i vil·les amb les principals ciutats i la metròpolis. Però si bé és cert que aquesta xarxa viària ha perdurat, també ho és que l'estat en el qual ens han arribat moltes vies és, excepte en casos aïllats, lamentable. És lògic si considerem que han passat vint segles des de la seva construcció i quinze des de la fi de l'Imperi, moment en què van començar a abandonar-se les obres de conservació.

Sembla ser que després de l'ocupació romana els camins eren un perill, ja que facilitaven en gran mesura les invasions.¹ Per altra banda, la tècnica constructiva, no gaire bona a la Península, afavoria la desaparició de les vies una vegada abandonada la seva cura. A tot això, cal afegir que durant l'Edat Mitjana i la «Repoblació» es van llaurar molts camins fins a deixar-los tan estrets que només permetien el pas d'un sol vehicle. Tot plegat va portar a la destrucció i el desmembrament de les calçades en seccions discontinües, algunes de les quals s'utilitzarien pel tràfic local i altres es veurien reduïdes a recs o a límits de finques o d'entitats territorials.²

1. ABASOLO, JOSÉ A., *Comunicaciones de época romana en la provincia de Burgos*, Burgos. 1975; pàg. 17.

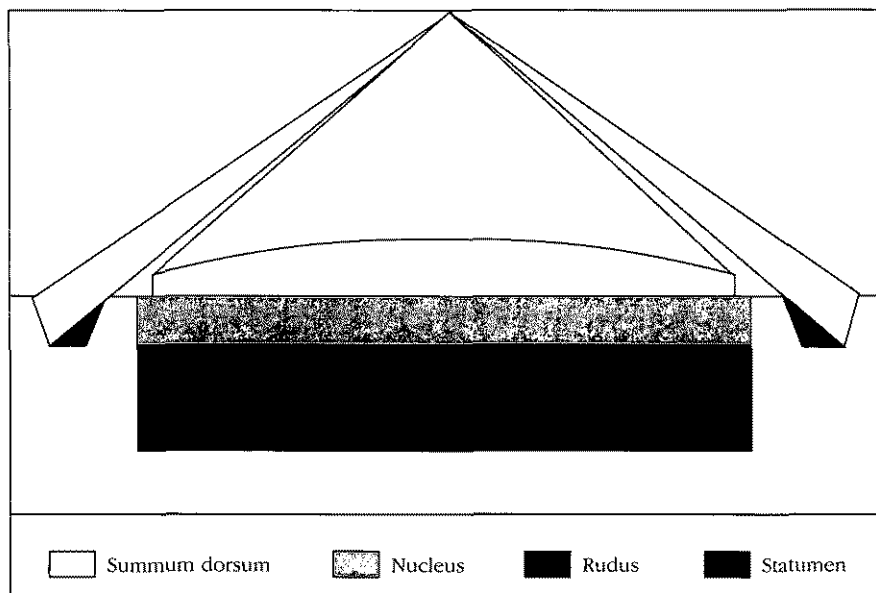
2. CASAS, JOSEP, *La via romana del Capsacosta*, pàg. 10.

Part de l'èxit i eficàcia de la xarxa romana es degué a la seva construcció, de procés molt meticulós, fet per a durar: es delimitava entre dues rases petites paral·leles a l'amplada de la via; en l'espai acotat hom cavava i se n'extreia terra fins a trobar roca; s'anivellava el llit excavat piconant-lo. A continuació s'estenien quatre capes: l'*statumen*, fileres de pedres planes unides amb argila o morter; el *rudus*, capa de formigó format de còdols, batut amb maços; el *nucleus*, formigó més fi de grava o d'arena, i el *summum dorsum*, de grava o de lloses planes, compacte, amb una lleugera curvatura per a permetre l'eliminació de l'aigua, canalitzada per les rases laterals. Aquestes quatre capes tenien un gruix de fins un metre i mig, tot i que aquest procés estàndard variava segons les zones; però al marge de les variacions, era general la preocupació dels enginyers per evitar l'acció destructora de l'aigua i per adaptar el traçat a les condicions naturals de la regió.

La investigació de les vies romanes participa cada cop més d'actuacions interdisciplinàries pròpies del treball de diferents especialistes: des d'aquells que analitzen les fonts literàries clàssiques i els epigrafistes, que reconstrueixen les inscripcions mil·liàries, fins als que realitzen prospecció directa sobre el terreny, esbrinant totes les possibilitats derivades de les opcions que un o diversos recorreguts tenen a la seva contrada. Actualment aquest treball es pot enriquir amb els mètodes de fotointerpretació, malauradament encara poc emprats (a causa fonamentalment del seu cost), i de prospecció activa, que tendeixen a la identificació i localització de traçats fòssils, a l'adaptació de vells camins per a usos recents o al reconeixement de sectors de camí originals.

En un lúcid article, José A. Abasolo reflexiona sobre els mètodes d'investigació viària utilitzats tot sovint, i que poc aporten al coneixement de la veritat. Un element fonamental a l'hora d'emprendre un estudi viari és la localització dels jaciments. En paraules d'Abasolo, «són els jaciments la guia per a determinar el teixit viari d'una comarca i no el descobriment d'un determinat camí el que hagi de conduir la investigació. Sempre semblarà més lògic establir un recorregut a partir de dues ciutats que no recórrer a cabalístiques interpretacions sobre la causa que va determinar l'elecció d'un recorregut en detriment d'un altre».³ Els exemples de nusos de comunicació sense referència a les fonts literàries repartits per la geografia peninsular (Lara de los Infantes, Poza de la Sal) ens mostren l'arqueologia com a referent últim i determinant.

3. ABASOLO, JOSÉ A., «El conocimiento de las vías romanas: un problema arqueológico», al simposi *La red viaria en la Hispania romana*, Institución Fernando el Católico (C. S. I. C.), Zaragoza, 1990; pàgs. 10-11.

Tall esquemàtic on es mostren les quatre capes que formaven l'estructura d'una via romana. Aquest model teòric fou establert ja al segle XVII per Nicolás Bergier, a partir dels textos clàssics (VITRUVI, *De Architectura*, VII, 1, i PLINI EL VELL, *Naturalis Historia*, XXXVI, 25, 184-187).

Tanmateix, l'anàlisi acurada de les restes de camins antics pot ajudar a descobrir vies romanes, tant més si coneixem les traces que l'ús quotidià deixava sobre el camí. Les principals tècniques aplicades són la fotografia aèria, l'exploració geofísica i l'excavació. La detecció de vies antigues ha esdevingut un dels camps on l'aplicació de la fotografia aèria ha estat més exitosa, ja que permet localitzar evidències d'alineaments, vials fossilitzats o estructures enterrades, i perquè les tècniques de fotointerpretació arriben, no només a diferenciar l'*agger* sinó també les *fossae* que flanquejaven el camí i de les quals s'extreia el material per a l'erecció d'aquest.

Nombroses teories han volgut explicar els principis que seguien els enginyers romans quan havien de traçar una via, afirmant que sempre seguien un traçat rectilini, o bé que procuraven sempre carenar utilitzant els turons que quedaven units mitjançant visuals. El que sembla evident és que al que s'hagué d'atendre fou, sobretot, a l'estalvi obligat en el moviment de terres i al traçat natural entre dos *mansiones* o poblats. En aquest sentit condueix a poc reconèixer llocs a partir de mapes quan, com succe-

eix tot sovint, aquest traçat discorre per terrenys impracticables, bé a l'actualitat, bé en èpoques passades. Per estudiar a fons un camí, a part de conèixer la geografia antiga de la zona per on discorria, cal trepitjar-lo.

Estudis genèrics sobre les vies romanes n'hi ha pocs, i cap de localitzat de producció hispànica. El més destacat és el treball de Raymond Chevalier,⁴ editat a París dins la col·lecció «Histoire ancienne», dirigida per Pierre Levêque. De forma detallada, Chevalier tracta tots els aspectes de l'estudi de les vies (les fonts escrites i epigràfiques, l'arqueologia de les vies, el seu funcionament) i finalment fa un seguiment geogràfic per regions de tota la xarxa viària de l'Imperi Romà. Però malgrat l'acurat estudi, pateix del mal típic de totes les obres gal·les: fora de França, s'evidencia un cert desinterès per la precisió de les dades, de manera que l'apartat que s'ocupa de la Península Ibèrica, a part de força incomplet, conté notables errors de traçat.

Per a l'estudi de les vies romanes a la Península Ibèrica ens hem de remuntar al 1861 i als dos treballs d'Eduardo Saavedra, enginyer del Cos de Camins, Canals i Ports, en els quals per primer cop s'aplicà la comprovació directa a partir de l'observació real dels diferents recorreguts, els materials arqueològics com a guia per a l'atribució de mansions o com a orientació de traçat, i la confecció de plànols i dibuixos detallats de les seccions de la via.⁵

Quan es despertà l'afany de coneixement del traçat viari romà a la Península, els primers treballs globals foren escomesos per la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, que fou activa preferentment a final del s. XIX i principi del XX, sota la direcció d'A. Blázquez. Però les seves investigacions tenien un caràcter poc rigorós i mancat de metodologia; sovint els reconeixements no passaven de ser superficials o es deixaven a mans de col·laboradors o informadors. En d'altres les distàncies s'establien d'acord amb mapes o referències de dubtosa exactitud. I la majoria dels cops la identificació de les *mansiones* esmentades als itineraris es basava en procediments poc o gens arqueològics.

Després de la curta experiència de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, la investigació de les vies romanes de la Península Ibèrica

4. CHEVALIER, RAYMOND. *Les voies romaines*, París, 1972.

5. SAAVEDRA, EDUARDO, «Descripción de la Vía romana entre Uxama y Augustobriga», a *Memorias de la Real Academia de la Historia*, IX, 1879, ed. MOP, 1963.

SAAVEDRA, EDUARDO, *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia. La recepción pública de Don Eduardo Saavedra el día 28 de diciembre de 1862*. Madrid, 1914.

s'atomitzà en treballs generalment de caràcter local o regional, i actualment encara falten treballs importants de conjunt. De totes maneres, en els darrers vint anys moltes de les llacunes que fàcilment es detectaven han estat cobertes amb l'aparició de nombroses monografies, preferentment regionals, dedicades al vast món de les comunicacions a l'Antiguitat. En aquest sentit el treball més destacable és l'estudi de Frederic Pallí Aguilera sobre el pas de la Via Augusta per Catalunya, fins ara l'única monografia pel que fa al cas, que condensa de forma exhaustiva tot el coneixement acumulat fins ara. El seu mèrit creix si ens fixem en el deteriorament sofert pel nostre «patrimoni viari», que ha portat a limitar-ne en moltes ocasions la percepció directa, amb la qual cosa els problemes d'identificació s'han multiplicat. Això ha convertit en més meritori el treball dels especialistes que, malgrat aquestes dificultats, porten a terme l'elaboració del mapa romà peninsular, on la vella metodologia deixa pas a procediments íntimament lligats a la moderna detecció arqueològica.

2. Toponímia

Cada cop es va generalitzant més l'ús de la toponímia per a localitzar vies romanes, a falta d'altres signes d'evidència més eloqüents a causa de la desaparició física de molts trajectes, i en alguna mesura és el suport per a identificar determinats recorreguts. El valor de la toponímia, tant en aquells topònims que al·ludeixen directament a vies com en els que constitueixen epítets (del camí, de la calçada), ha d'establir-se a través d'un rigorós filtre històric, ja que bona part de la toponímia pot ser d'origen medieval, si no derivacions erudites.

Cal assenyalar de manera preferent les referències trobades a cartularis en els documents més antics dels quals hom pot rastrejar paraules al·lusives a les comunicacions. Aquestes dades només són aprofitables si es realitza una adequada comprovació sobre el terreny i s'estableix una correlació de freqüències dels termes per valorar de forma precisa el seu significat. També en èpoques més recents els itineraris o camins de pelegrinatge, els viatges amb les seves curioses observacions i els mapes antics poden donar certa llum.

Ens poden indicar camins romans els topònims «Estrada», «Calçada», «Via», «Camí romà o dels romans», «Camí antic o vell», «Camí del mig», «Camí fondo» o «Travessera». Els topònims també poden indicar mansions, passos i mil·liaris, com «Pedró» o «Molló».

Per al Pla de Barcelona els estudis toponímics més importants han

estat portats a terme per Enric Moreu-Rey, publicats en diversos articles.⁶ Pallí també recull tots aquests topònims.⁷

3. Fonts literàries

Pallí Aguilera fa una detallada recopilació de totes les referències dels autors clàssics a la Via Augusta. Així, cita Timeu, historiador del s. IV-III a.C., que parla de la Via Heraclea,⁸ precedent remot de la via romana, que uniria Itàlia amb el sud peninsular, amb Cadis, on hi havia el mític temple dedicat a Melkart-Heracles. Tot i que el traçat no devia ser el mateix, la Via Heraclea s'imagina com la ruta comercial fonamental dels territoris que després vertebraria la Via Augusta. Al s. IV d.C., Amià Marcel·lí encara recull aquesta tradició,⁹ afirmant que el precedent més antic de la Via Augusta és el camí que obrí Hèrcules de Tebes quan, en un dels seus treballs, anà a robar els bous del rei tartessí Gerió.

Polibi va escriure poc després sobre les campanyes dels cartaginesos a la Península Ibèrica, i es va estar a Hispània durant la guerra numantina, acompanyant Publi Corneli Escipió. En un text on dóna les mesures en estadis del litoral mediterrani, diu que la via que condueix de Cadis fins al pas dels Pirineus ha estat «acuradament mesurada pels romans i marcada amb pedres mil·liàries cada vuit estadis».¹⁰ Malauradament no s'han trobat mil·liaris del s. II a.C., quan es calcula que Polibi acabà el llibre III de la seva Història.

Trobem referències molt indirectes a Ciceró,¹¹ Juli Cèsar,¹² Dió Cassi¹³ i Nicolau Damascè.¹⁴

6. MOREU-REY, ENRIC, *Els noms de lloc. Introducció a la toponímia*. Barcelona, 1965.

MOREU-REY, ENRIC, «Toponímia antiga i moderna del Pla de Barcelona», a *Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona: «El Pla de Barcelona i la seva Història»*, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 12 i 13 de novembre de 1982. Publicat el 1989.

7. PALLÍ, FREDERIC, *La Via Augusta en Cataluña*. Bellaterra, 1985.

8. TIM., *Mirabilis Auscultaciones*, 85.

9. AMIÀ MARCEL·LÍ, llibre XV, 10.

10. POL., *Història*, llibre III, 39, 1-3. Si prenem com a unitat l'estadi olímpic, de 184,97 metres, tenim que les marques estaven situades a 1.479,76 metres, la qual cosa concorda amb la milla romana, que nosaltres acceptem de 1.481,5 metres.

11. CIC., als discursos «In Vatinius», 12, i «Pro M. Fonteio Oratio», VIII.

12. CES., als *Comentaris a la Guerra Civil*: II, 21; I, 73, 2; I, 37, 1-3.

13. DIÓ CASI, *Historia Romana*, XLI, 24, 1-3.

14. NIC. DAM., «De Vita Augusti», 10-11.

Sens dubte el testimoni més extens de la ruta romana cap al sud d'Hispania el devem a Estrabó. Hom calcula que Estrabó va escriure el llibre III de la seva Geografia entre el 20 i el 7 a.C., per la qual cosa va poder assabentar-se perfectament de la construcció de la Via Augusta, que segons els mil·lars datem cap al 8 a.C. Les dades que proporciona se centren en el Temple d'Afrodita Pirenaica, els Trofeus de Pompeu, el Camp Juncari i la via que el travessava, el camí de Tarragona a Lleida i l'esment d'algunes mansions de la via com *Seterras* i *Oleastrum*. Un dels textos més indicatius és III, 4, 9, on s'afirma que la via que travessa Catalunya entra pel Coll del Portús, on hi ha els Trofeus de Pompeu, i segueix un itinerari, en part costaner, en part interior, que passa pel Vallès i pel Penedès fins a Tarragona, i d'allí continua fins a Tortosa.

Titus Livi¹⁵ descriu els itineraris seguits per Publi Escipió durant les seves campanyes, trajectes que indiquen rutes o fins i tot vies que més tard és construïrien. La idea subjacent és sempre unir els enclavaments estratègics situats al litoral català i que, fins a la consolidació de la ruta terrestre, es comunicaven fonamentalment per via marítima (Empúries i Tarragona). Aquestes són idees que donen força a la partició de la Via Augusta en una ruta costanera i en una d'interior, per poder considerar els dos ramals com a integrants estructurals d'una mateixa via, al contrari del que afirma Pallí, qui només considera Via Augusta la que passava per la costa del Maresme.

4. Itineraris

Els itineraris constituïren, a l'època imperial, un gènere literari del qual, malgrat que en tinguem poquíssimes mostres, coneixem l'existència i sabem que eren utilitzats habitualment. En aquests itineraris es feia constar una detallada descripció de les principals rutes de l'Imperi Romà, amb els punts de descans a cadascuna d'elles i les distàncies parcials entre aquests punts. Desconeixem el seu origen i difusió, però cal suposar que eren utilitzats sobretot pels militars i els funcionaris que havien de fer ús d'aquesta xarxa viària per als seus desplaçaments.

El treball més important publicat sobre els itineraris que fan referència a les vies romanes a Hispania és el de José Manuel Roldán.¹⁶ Cap autor

15. LIV., llibres XXI, 60, 1-3; XXVI, 178, 1-3; XXVIII, 13, 4, i 3, 5; XXII, 21, 6.

16. ROLDÁN, JOSÉ MANUEL, *Itineraria Hispana: fuentes antiguas para el estudio de las vías romanas en la Península Ibérica*. Annex d'*Hispania Antiqua*, 1975.

peninsular posterior s'ha apropiat al tema de forma tan exhaustiva. Roldán estudia tots els itineraris, tant literaris com epigràfics, que contenen alguna referència a la Península Ibèrica.

Els dos més importants per al Pla de Barcelona són els vasos de Vicarello i l'itinerari d'Antoní.

Els vasos de Vicarello foren trobats a les termes de les *Aquae Apollinares*, a Bagni di Vicarello, a 30 km. de Roma, on actualment es guarden. Són quatre vasos d'argent que porten gravat, en quatre columnes de text cadascun, l'itinerari de Cadis a Roma, amb indicació de 106 *mansiones* i *stationes*¹⁷ i les distàncies parcials entre elles. En l'enumeració de les *mansiones* els quatre itineraris presenten certes divergències, tant en la seva ortografia com en la redacció. Així, el primer dels itineraris cita les mansions en acusatiu, mentre que els altres tres ho fan en ablatiu. El primer és abreujat en part, el segon té importants divergències en les distàncies parcials i el tercer sembla ser el més correcte. El quart vas es diferencia clarament dels altres tres per la seva factura grollera, per la indicació de certes mansions i pel mateix nom diferent amb què n'indica algunes. Es trobaren en un dipòsit d'ofrenes votives a Apol·lo, per la qual cosa Roldán dedueix que devien ser una donació d'un viatger gadità arran d'un viatge a Roma. Jacques Heurgon ha datat els vasos i n'ha situat els tres primers als primers anys del Principat d'August, donant com a més antics el tercer i el segon. El quart vas hauria de datar-se entre la fi del regnat d'August i l'inici del de Tiberi.¹⁸ No conservem cap altra font tan completa sobre la Via Augusta.

Podem trobar petites mencions als camins del Pla de Barcelona a l'anònim de Ravenna i a la Geografia de Guido.

Com a únic representant literari del gènere dels itineraris que l'Antiguitat ens ha transmès, l'itinerari d'Antoní comporta molts problemes d'interpretació, per tal com els autors antics amb prou feines esmenten obres d'aquest tipus, per la qual cosa ens és gairebé impossible esbrinar el seu autor i la data de composició. Actualment se'n coneixen vint manuscrits, que són la nostra font principal de coneixement, insubstituïble, de la xarxa de vies de l'Imperi Romà. Però no es tracta d'un catàleg general on aparei-

17. Les mansions eren edificis preparats perquè la gent que viatjava per la xarxa viària hi passés la nit. Les mansions o posades d'arreu se situaven al costat de les vies, procurant que a cada distància equivalent a una jornada de camí n'hi hagués una. Les *stationes* a més de complir la funció de les mansions, eren llocs de guàrdia des d'on es vigilaven els camins i protegien els viatgers dels saltejadors.

18. HEURGON, JACQUES, «Le date des gobelets de Vicarello», *REA*, núm. 54 (1952), pàgs. 39-50.

III	II	I	IV
Dertosa	Dertosa	Dertosam	Dertosa
17			
Tria Capita	37	37	37
20			
Sub Saltu	Sub Saltu	Sub Saltum	Sub Saltu
25	21	25	25
Tarracone	Tarracone	Tarraconem	Tarracone
16	16	16	16
Palfuriana	Palfuriana	Palfuriana	Palfuriana
13	16	13	13
Antistiana	Antistiana	Antistiana	Antistiana
17	17	17	17
Ad Fines	Ad Fines	Ad Fines	Ad Fines
20	20	20	20
Arragone	Arragone	Arragonem	Abragone
17	17	9	17
Praetorio	Praetorio	Semproniana	Ad Praetorium
15	15	24	16
Saeterras	Siteras	Seterras	Baeterras
15	15	15	15
Aquis Voconis	Aquis Voconi	Aquis Vocontis	Aquas Voconias
12	12	12	12
Cinniana	Cilniana	Cilnianam	Cinniana
15	15	15	12
Iuncaria	Iuncaria	Iuncariam	Iuncaria
16		16	16
In Pyrenaeo	In Pyreneo	In Pyraeneum	Summo Pyrenae

Quadre comparatiu dels itineraris dels quatre vasos de Vicarello al seu pas per Catalunya, amb indicació de les «mansiones» i de la distància entre elles expressada en milles romanes.

xen descrites totes les calçades de l'Imperi, sinó d'una compilació que recull només una sèrie de rutes, deixant-ne de banda d'altres de les quals tenim proves tan fefaents com els mil·liaris. Un criteri de selecció va presidir la redacció de l'obra. Tanmateix, l'oblit manifest d'algunes regions de l'Imperi fa pensar en una possible pèrdua de part de l'obra. Els manuscrits més destacats són el de Viena (s. VIII), el del Vaticà (s. XIV), el de Reims (s. XV), el de l'Escorial (s. VII), el de París (s. X) i cinc més conservats a Dresde, Florència, Madrid i Munic.

Hom pot dir que, entre totes les fonts per a l'estudi dels camins romans a Hispània, l'itinerari d'Antoní és la més creïble i vàlida, fins i tot molt més ajustada a la realitat que els vasos de Vicarello, els quals, excepte el tercer, denuncien moltes mancances i inexactituds. En la comparació, l'itinerari d'Antoní també es manifesta netament superior en exactitud a la

Tabula Peutingeriana i a l'anònim de Ravenna. Paradoxalment, quan es refereix a Barcelona, l'itinerari d'Antoní, segons Roldán, s'equivoca. La interpolació del nom de Barcenone és un error, ja que l'itinerari està descrivint la via de l'interior, que coneixem bé pels vasos de Vicarello, i parla d'*Aquis Voconis - Seterras - Praetorio - Barcinone - Fines*.¹⁹ L'explicació que Arias proposa és que la indicació de la *mansio* «Barcinone», situada entre Praetorio i Ad Fines, devia fer referència a un ramal que, desviant-se del traçat interior de la Via Augusta a l'alçada de Praetorio, portava a *Barcino*. El fet de fer constar «Barcinone», en lloc del correcte «Barcinonem», seria només un error de desinència, no de nom, i indicaria en acusatiu que des d'aquest punt arrencava de la via un ramal cap a Barcelona.²⁰ Com cap altre itinerari, el d'Antoní no fa cap menció explícita de la via costanera que passava pel Maresme, malgrat que s'hi vulgui veure en un trajecte que defineix per les estacions *Gerunda - Barcenone - Stabulo Novo*.²¹

5. *Mil-liaris*

Enfront de la falta de restes materials viàries que clarament es puguin identificar com a romanes,²² i la poca solidesa de les deduccions fetes a base de dades literàries o toponímiques, o bé a partir de la interpretació dels itineraris, els documents epigràfics constitueixen l'argument més sòlid per al reconeixement de vies romanes, perquè la quantitat de dades indubtablement certes que aporta un mil·liari trobat «in situ» és enorme. D'aquesta forma els mil·liaris han esdevingut el principal focus d'atenció per als arqueòlegs.

Segons ens explica Tarradell,²³ a la fi del segle XVI fou trobat un mil·liari a Arenys de Munt. Fa temps un altre a Vilassar de Mar, que feia constar que pertanyia a la Via Augusta i que enllaça amb un altre, trobat a la sortida de Barcelona cap al Llobregat, a Hostafrancs, prop de l'antic camí tradicional que passava per la Creu Coberta, o sigui pels volts de la plaça d'Espanya, i on, malgrat que aparegué molt esborrat, es pot llegir ...VGVSTA,

19. ROLDÁN, JOSÉ MANUEL, *Op. Cit.*, pàg. 50.

20. ARIAS, GONZALO, «Itinerarios romanos del Pirineo a Tarragona», a *El Miliario Extravagante*, núm. 14, París, 1968, pàg. 401.

21. PALLÍ, FREDERIC, *Op. Cit.*, pàgs. 50-51.

22. *Vid. capítol 1.*

23. TARRADELL, MIQUEL, «Barcelona antiga», a DURÀN I SANPERE, AGUSTÍ, *Història de Barcelona*. Barcelona, 1975.

que cal interpretar Via Augusta. I encara, el 1961, les excavacions dins la muralla romana de Barcelona restituïren un altre mil·liari.

A aquestes troballes cal afegir-ne d'altres també importants per al Pla de Barcelona: el mil·liari de Montjuïc, trobat el 1596, que es conservava al convent de Santa Madrona. Actualment ha desaparegut. També hi ha el de Sant Cugat, i un altre de trobat a Martorell.

L'estudi més acurat sobre els mil·liaris el trobem al llibre de Pallí Aguilera ja citat. De cada mil·liari, en dóna la transcripció, les dades de trobada, la datació aproximada i una bibliografia específica. Totes les inscripcions estan reunides en un estudi de Fabré, Mayer i Rodà.²⁴

6. Recorregut

El 1969 Josep Estrada Garriga redactà per a la Comissió d'Urbanisme de Barcelona un treball sobre el traçat viari romà a l'àrea metropolitana.²⁵ Estrada fa referència a l'antiga Via Heraclea greco-púnica, i a dos camins: un de litoral, des de Portbou fins a Tarragona, i l'altre interior. Aquest últim és la via republicana, la variant de la qual que passava pel Maresme fou posada en servei per August, tal com testimonien les dades mil·liàries. Aquesta desviació l'atribueix Estrada a la revalorització de les terres del Maresme, gràcies a les millores agrícoles introduïdes pels romans i a les possibilitats d'explotació econòmica d'aquella zona. En el treball d'Estrada la fundació de *Barcino* no apareix relacionada amb la construcció del nou ramal.

Inicialment publicat en italià a la «Rivista di Studi Liguri», num. 1-3 (1970), l'article de Francesca Pallarès sobre els orígens de la Barcelona romana²⁶ fa un primer estat de la qüestió sobre el que fins aleshores hom podia dir del traçat viari romà al Pla de Barcelona.

A partir dels vasos de Vicarello es defineix la via republicana entre el *Summum Pyrenaeus* i la capital *Tarraco*, que segueix un trajecte interior pel Vallès a través d'*Aquae Voconiae*, *Seterrae*, *Praetorium*, *Arragona*, fins *Ad Fines*. L'itinerari d'Antoní sembla que hi afegeix una ramificació que, des de *Praetorium*, es desvia cap a *Barcino*, per després assolir una altra vegada

24. FABRE, G., MAYER, M., RODÀ, I., *Inscriptions Romaines de Catalogne*. París, 1984.

25. ESTRADA, JOSEP, *Vías y poblamiento en el territorio del área metropolitana de Barcelona*, 1969.

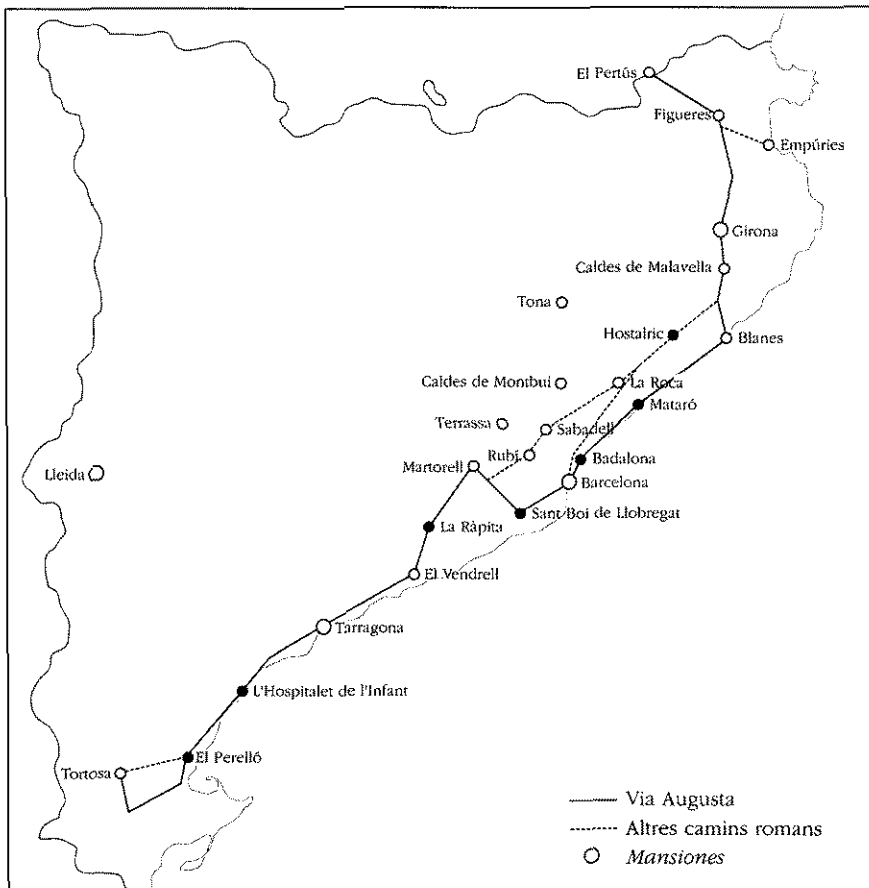
26. PALLARÈS, FRANCESCA, «La Topografia i els orígens de la Barcelona romana», a *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, núm. XVI, Barcelona, 1975, pàgs. 15-16.

Recorregut de la Via Augusta per Catalunya proposat per M. Mayer i I. Rodà (1983).

Ad Fines. Els itineraris no esmenten ni *Egara* (Terrassa) ni *Aquae Calidae* (Caldes de Montbui), que Pallarès suposa que s'unirien per algun ramal a la via principal. També, representen una idea ja proposada per Serra-Ràfols,²⁷ afirma que, de la carretera principal indicada als itineraris esmentats, una

27. SERRA-RÀFOLS, J. DE C., «El miliari de Sant Cugat del Vallès», a *El Miliario Extravagante*, núm. 8, París, 1965, pàg. 176.

Recorregut de la Via Augusta per Catalunya proposat per F. Pallí Aguilera (1985).

branca, en direcció al mar, des d'*Arragona* passava per *Octavianum* (Sant Cugat del Vallès) i baixava fins a *Barcino*.

Francesca Pallarès dóna una gran importància a la creació del nou itinerari litoral de la Via Augusta, que relaciona íntimament amb la fundació de la colònia de *Barcino* per August, en estreta relació amb el quadre polític-estratègic i dels itineraris antics que caracteritza l'època d'August i l'enorme empresa de reorganització i de consolidació de l'Imperi a la *Provincia Tarraconensis*. Basant-se en els descobriments mil·lars (Vilassar de

Mar i Caldes d'Estrac), dedueix que, amb el nom de Via Augusta, fou traçat o transformat en època augustea el nou recorregut pel litoral, el qual, baixant de *Seterrae* al llarg de la vall del Tordera tocava els *oppida d'Ithuro* i *Baetulo* i feia cap a *Barcino*. Pallarès suposa que des de *Barcino* un ramal de la mateixa via entrava novament a l'interior fins al pont de Martorell, i un altre passava el *Rubricatus* (el riu Llobregat) més a prop del mar, vora Sant Boi de Llobregat, i seguia després la costa fins a *Tarraco*.

El pas de la Via Augusta per Sant Andreu és descrit per Elisabet Huntingford,²⁸ basant-se en l'obra de J. Clapés i Corbera²⁹ i en articles de Serra-Ràfols³⁰ i de J. de la Vega.³¹ El tram de la Via Augusta que unia Barcelona amb *Praetorium* sortia de l'actual Portal Nou fins agafar la carretera de Ribes. A Sant Andreu anava pel tros del carrer Gran de Sant Andreu que va del carrer Abad Odon fins a la Riera de Sant Andreu, seguia pel carrer Major de Tramuntana i continuava cap a l'actual Plaça de Mossèn Clapés en direcció al coll de la Trinitat i Montcada. Huntingford uneix aquest ramal amb la Via Augusta a *Semproniana* (Granollers).

Elisabet Huntingford fa esment en aquest article de dues vies, tradicionalment considerades romanes, però que encara no han estat estudiades en profunditat: una és l'anomenat «Camí del Mig», que creua el pla per les travesseres de Gràcia i de les Corts, i arriba per Concepció Arenal i Bartrina a la Plaça de Mossèn Clapés, on s'uniria amb la via *ad Praetorium*. L'altra és un camí que unia el Vallès amb el Baix Llobregat sense passar tampoc per *Barcino*, seguint el trajecte que actualment té la carretera de Cornellà a Fogars de Tordera. Pel passeig de la Vall d'Hebron i el de Valldaura arribava al pont del Dragó, on enllaçaria amb les dues vies anteriorment citades. D'aquí hom pot deduir que l'àrea de Sant Andreu era el pas natural de penetració cap al Vallès: els tres camins principals del pla convergien a la zona de la Plaça de Mossèn Clapés en una única via que es dirigia cap al coll de la Trinitat o de Finestrelles.³²

Huntingford creu que la formació de Sant Andreu com a poble es degué molt probablement a la via romana, que s'utilitzà durant segles, i al

28. HUNTINGFORD, ELISABET, «Orígens històrics de Sant Andreu», a *Sant Andreu de cap a peus*, núm. 100, 1983, pàgs. 12-18.

29. CLAPÉS, J., *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, 1930. Vols. III i V.

30. SERRA-RÀFOLS, J. DE C., «Un nuevo miliario barcelonés», a *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, núm. VI, 1964.

31. DE LA VEGA, J., «Documents per a la carta arqueològica del Pla de Barcelona», a *Butlletí Mediterrània*, núm. 10, 1977.

32. HUNTINGFORD, ELISABET, *Op. Cit.*, pàgs. 16-17, on fa unes reflexions molt interessants sobre el topònim «Finestrelles».

voltant de la qual es devien col·locar algunes cases que anirien formant el primitiu nucli urbà d'aquesta zona.

L'estudi més actual i acurat sobre la xarxa viària romana a Catalunya és el de Marc Mayer, Isabel Rodà, J. Calderon i A. Álvarez.³³ Malauradament és el més difícil de trobar, perquè no se n'ha publicat sinó un resum, en una edició limitada de 1987 i ja exhaurida, que amb prou feines recull, sobre les vies romanes, el mapa que sintetitza totes les aportacions que Mayer i Rodà fan en l'estudi original, i que aquí reproduïm.

En el comentari que fan per comarques, Mayer i Rodà afirmen, com Pallí Aguilera, que la Via Augusta és la que passa per la costa del Maresme, i que el ramal interior, tot i ser una via molt important, no pot ser anomenat Via Augusta.³⁴ Els annexos recullen tot el material conegut sobre el tema: inventari dels mil·liaris, reproducció de tots els itineraris, identificació de *mansiones*, apèndix geològic i una bibliografia molt completa. El llibre de Frederic Pallí Aguilera ja citat es basa fonamentalment en aquest estudi quan ha de descriure el recorregut de la Via Augusta per Catalunya.

Al volum de «Catalunya Romànica» que parla de la comarca del Barcelonès hi ha una introducció que fa referència a la Barcelona romana. S'hi destaca la facilitat del Pla per a les comunicacions, i també que, con en el cas de *Baetulo*, la producció de vi sembla haver estat el pilar principal de l'economia local. En l'anàlisi de les vies s'hi reconeixen com a romans tant la travessera com els dos o tres camins que sortien del que actualment és la Plaça d'Espanya.

El treball més recent és l'article d'Isabel Rodà sobre «Les activitats econòmiques al Pla de Barcelona», que forma part de la *Història de Barcelona* en diversos volums publicada recentment. Rodà es fa ressò de tots els treballs que fins ara hem esmentat, complementant-ho amb una bibliografia molt completa. D'altra banda és una obra fàcil de trobar a qualsevol biblioteca, fet que sempre s'agraeix en aquest tipus de documentació específica.

7. Datació

Sobre la base dels mil·liaris, Francesca Pallarès data la construcció del ramal litoral de la Via Augusta relacionant-la amb la fundació de la *Colonia*

33. MAYER, M., RODÀ, I., CALDERÓN, J., ÁLVAREZ, A., «Antecedents històrics», a *Pla General de Carreteres de Catalunya*. Annex núm. 1, Tom I, del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, 1983.

34. MAYER, M., RODÀ, I., *Op. Cit.*, pàg. 21.

Julia Augusta Paterna Faventia Barcino.³⁵ Les inscripcions mil·liàries esmenten l'XI Consolat d'August i potser la XVI *Tribunicia Potestas*, que correspon a la data del 8/7 a.C., així com la dignitat de *Pontifex Maximus*, esmentada al mil·liari de Vilassar de Mar i assumida per August després del 12 a.C. Això, segons Pallarès, ens acosta a la data de fundació de la colònia *Barcino*, estimada per Oriol Granados entre el 15 i el 13 a.C.,³⁶ ja que la fundació de la colònia hauria estat la raó principal del trasllat del recorregut de la Via Augusta de l'interior al litoral. Tanmateix no oblida que el Maresme era una zona econòmicament molt activa, i que en el transcurs de la romanització aquests *oppida* costaners arribaren a ésser organitzats en una mena de confederació de ciutats, que apareixen a l'època imperial sota el nom d'*Ora Maritima Laietana*, regida per un *praefectus* del qual no coneixem exactament la data d'institució ni les atribucions, però que li conferí ja en una època prou antiga una fesomia relativament unitària. Aquesta seria la doble justificació per a la construcció del ramal litoral.

Oriol Granados s'afegeix també a aquest raonament. Els vasos de Vicarello traçarien l'itinerari republicà. La ramificació cap a *Barcino* assenyalada en l'itinerari d'Antoní seria d'època augustea i degué fer-se en funció de les comunicacions de la nova fundació.³⁷ La fundació de Barcelona tingué lloc després de les guerres càntabres, dins un procés d'estructuració de les vies de comunicació i de creació de ciutats en els punts estratègics al llarg d'aquesta xarxa viària. Als enginyers de les legions III, VI i X correspongué un paper important en aquesta reforma de la Via Augusta.

35. PALLARÈS, FRANCESCA, *Op. Cit.*, pàgs. 20-22.

36. GRANADOS, ORIOL, «La colònia Bàrcino. Origen i estructura d'una colònia augustea», a *Història Urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 6 i 7 de desembre de 1985. Publicat el 1990. Pàg. 69.

37. GRANADOS, ORIOL. *Op. Cit.*, pàg. 68.